

KOMENTOVANÝ PREKLAD NA SLOVENSKU

Lukáš Bendík

Lukáš Bendík je interný doktorand na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je dvojnásobným laureátom Prekladateľskej univerziády v kategórii teória a kritika prekladu a v dizertačnej práci skúma neviditeľnosť prekladateľov a ich rozhodovací proces. Zaujíma sa najmä o kritiku prekladu, umelecký preklad a v neposlednom rade aj o sociologické aspekty prekladania.

ÚVOD

Napriek tomu, že translatológia je pomerne mladá vedná disciplína, občas dochádza k tomu, že množstvo vcelku významných oblastí výskumu zostáva nepovšimnutých alebo na okraji záujmu. Do množiny marginalizovaných oblastí výskumu nesporne patrí aj komentovaný preklad, ktorý v odbornej literatúre a praxi akoby ani neexistoval. Túto skutočnosť reflektuje jednak nízky počet dostupných zdrojov domácej i zahraničnej proveniencie o tejto problematike, a jednak chýbajúci model, ktorý by slúžil ako rámcové východisko pre koncipovanie umeleckého alebo odborného komentovaného prekladu. Preto sme sa rozhodli vniesť svetlo do tejto problematiky, čoho výsledkom je pilotný výskum komentovaného prekladu na Slovensku. V príspevku sa zameriavame na fenomén, ktorý má dôležité postavenie predovšetkým v záverečných prácach študentov prekladateľstva. Naším cieľom je zmapovať stav komentovaného prekladu na Slovensku, kvalitatívne i kvantitatívne zanalyzovať obsahovo-formálnu zložku komentovaného umeleckého prekladu, vyhodnotiť jeho najčastejšie determinanty, ich relevantnosť a následne predložiť obraz o aktuálnom stave komentovaného prekladu v záverečných prácach. Na Prekladateľskej univerziáde 2020 udelil Výbor sekcie pre odborný a vedecký preklad predmetnému výskumu 2. miesto v kategórii Teória a kritika prekladu.

1 NIEKOĽKO POZNÁMOK O KOMENTOVANOM PREKLADE

Zmienku o komentovanom preklade (ďalej len „KP“) ako oblasti translatického výskumu nachádzame v monografii zameranej na metodológiu translatickej *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies* od A. Chestermana a J. Williamsovej z roku 2002. Hneď v prvej podkapitole *Analýza textu a prekladu* sa uvádza výskum formou komentovaného prekladu, ktorý autori charakterizujú ako introspektívny a retrospektívny výskum pozostávajúci z dvoch fáz: preklad textu a následná kritická reflexia rozhodovacieho procesu. Fundamentálnu časť KP primárne tvoria tri vzájomne prepojené metatexty (Chesterman & Williams, 2002):

- 1) analýza východiskového textu,
- 2) preklad do cieľového jazyka,
- 3) obhájenie prekladateľských riešení, resp. samotný komentár.

Keďže KP je zosobnením prepojenia teórie s praxou a zároveň určitou formou reflexívneho naratívu, študenti by mali pri koncipovaní komentárov preukázať stupeň osvojenia si teoretických poznatkov a podložiť nimi opodstatnenosť prekladateľských riešení. Ďalej je žiaduce, aby študenti dokázali kriticky myslieť, jasne formulovať myšlienky použitím adekvátneho metajazyka a k celému procesu pristupovať čo najobjektívnejšie.

KP je najmä v zahraničí čoraz väčšmi považovaný za štandardný systém hodnotenia študentov v translatických študijných programoch, umožňujúci študentom preklenúť bariéru medzi teóriou a praxou a autenticky tieto dva tábory zlúčiť (porov. Presas, 2017; Shih, 2018). Popularita KP je však spravidla spätá s akademickým prostredím, hoci pre prekladateľov-pedagógov či dokonca niektorých študentov prekladateľstva ide stále o relatívne neznámy pojem (Shih, 2018).

Pokiaľ ide o názvoslovie, v slovenskom jazyku sa stretávame iba s dvoma variantami – „komentovaný preklad“ a „preklad s komentárom“. V anglofónnej literatúre je situácia odlišná, keďže v tejto otázke teoretici zatiaľ ku konsenzu nedospeli. Najvyššiu frekvenciu majú termíny „*translation commentary*“, čo potvrdil aj dotazníkový výskum, do ktorého sa zapojilo desať britských univerzít (Shih, 2018), po ktorom nasleduje „*commented translation*“, „*translation annotation*“, „*annotated translation*“ alebo „*annotated text for translation*“. Názorová diskrepancia v otázke adekvátneho pomenovania vládne najmä preto, lebo „*annotated translation*“ („anotovaný preklad“) podľa niektorých odborníkov odkazuje na komentovanie vlastného prekladu, zatiaľ čo „*translation commentary*“ („komentovaný preklad“) znamená komentovanie prekladu niekoho iného (Almana, 2016).

2 EMPIRICKÝ VÝSKUM KOMENTOVANÉHO PREKLADU V ZÁVEREČNÝCH PRÁČACH

Ak sa KP chceme venovať aj v praxi, považujeme za dôležité najprv preskúmať stav a podobu KP na Slovensku. Získame tak určitý obsahový a formálny rámec, z ktorého môžeme neskôr vychádzať pri štylizovaní komentárov. V opačnom prípade by sme tápali v tme a koncepciu zostavovali ad hoc. Keď chceme komentár adekvátne spracovať, v prvom rade sa musíme oboznámiť s tým, čo KP vlastne je, keďže trojica fundamentálnych častí KP je príliš abstraktná. Vzhľadom na to, že minucióznej analýze danej problematiky bola doposiaľ venovaná nulová pozornosť a dopátrali sme sa len kusých informácií, tento výskum možno považovať za priekopnícku štúdiu, ktorá usúvzťažňuje naoko vágne teoretické postuláty s praxeológiou komentovaného prekladu a zo zozbieraných údajov vyvodzuje konkrétne závery.

V tejto kapitole kvantitatívnymi a kvalitatívnymi metódami preskúmame stav KP v študentských záverečných prácach evidovaných v *Centrálnom registri záverečných a kvalifikačných prác* (CRZP) v období 2010 – 2019. V našom prostredí sa KP vyskytuje takmer výlučne v záverečných prácach, a preto sme si ich zvolili ako pragmatický indikátor „zaužívanej“ podoby KP na Slovensku. Keďže ide o pilotný výskum, museli sme zvoliť vlastnú metodiku. Najprv definujeme výskumnú vzorku, kritériá, na základe ktorých sme práce analyzovali a zaradili do základného súboru. Záverečné práce kvantitatívne a kvalitatívne kategorizujeme a na základe výskumu predložíme obraz o aktuálnom stave KP v študentských záverečných prácach na Slovensku. Súbežne sa zameriame na najčastejšie determinanty formálno-obsahovej zložky KP a overíme, do akej miery tento stav reflektuje „ideálnu“ podobu komentovaného prekladu, ktorá podľa nás obsahuje všetky tri metatexty (analýzu VT, preklad do CJ, komentár) a v ktorej autor preukáže schopnosť orientovať sa v teórii prekladu a objektívne zhodnotiť i zdôvodniť svoj rozhodovací proces.

2.1 Výskumná vzorka

Základný súbor tvorí **469** záverečných prác (ďalej len „ZP“), ktoré sú evidované v Centrálnom registri záverečných prác v sledovanom období 2010 – 2019.¹ Keďže témou našej práce je komentovaný preklad, tieto ZP museli spĺňať aspoň jedno z nasledujúcich **kritérií**:

- 1) v názve, abstrakte alebo kľúčových slovách sa musí nachádzať heslo „komentovaný preklad“;
- 2) v kľúčových slovách sa musí explicitne objavovať heslo „*annotated translation*“, „*translation commentary*“ alebo „*commented translation*“.

Analyzovanú vzorku sme následne rozdelili do niekoľkých kategórií. V prvom rade sme skúmali podiel zverejnených a nezverejnených bakalárskych (BP) a diplomových prác (DP) (tabuľka 1). Následne sme práce rozdelili podľa príslušného školiaceho strediska/univerzity (graf 1 a tabuľka 2). Treťou kategóriou je typ prekladu (tabuľka 3) a štvrtou kategóriou je zastúpenie jazykov, z ktorých autori ZP vyhotovovali preklad (tabuľka 4).

Keďže všetky čísla boli spracované ručne, môžu sa objaviť nepresnosti, tie by však nemali mať žiaden markantný vplyv na reprezentatívnosť či relevantnosť predloženého výskumu.

2.2 Kvantitatívna analýza

Táto kapitola má primárne ilustračný charakter. Získané informácie kategorizujeme a porovnávame. Predstavujeme celkový počet evidovaných ZP, zastúpenie ZP na jednotlivých univerzitách, najčastejšie typy prekladov a charakter prekladaných textov, ako aj najprekladanejšie jazyky.

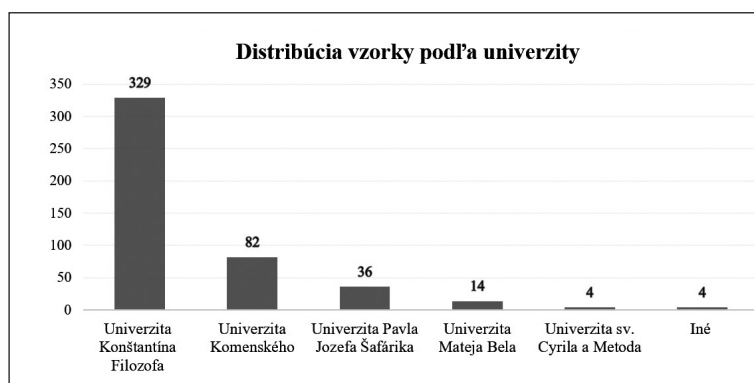
Tabuľka 1: Celkový počet ZP zameraných na KP (2010 – 2019)

Sledované obdobie	Celkový počet evidovaných ZP	Celkový počet evidovaných BP	Celkový počet evidovaných DP	Celkový počet zverejnených BP	Celkový počet zverejnených DP
2010 – 2019	469	438	31	287	28

Pri celkovom počte záverečných prác o KP (**469**) vidíme, že nejde o zanedbateľné číslo a do istej miery nás prekvapilo. Pri pohľade na tieto údaje možno len ťažko vyhlásiť, že KP na Slovensku neexistuje – pravdou je, že KP sa „udomácnil“ na akademickej pôde a stal sa súčasťou záverečných študentských prác, ktorých autori na jednej strane demonštrujú prekladateľské zručnosti a na druhej strane pomocou teórie obhajujú svoje riešenia.

Z celkového počtu zverejnených BP a DP je v sledovanom období 2010 – 2012 zverejnených iba 6 % prác. Povinnosť uzavrieť licenčnú zmluvu medzi autorom a štátom prišla až so zákonom č. 6/2011 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s účinnosťou od 1. 9. 2011. Predmetný zákon však nemá retroaktívnu platnosť, a preto práce, ktoré boli odoslané do registra pred septembrom 2011, sa spätne prístupňovať nebudú.²

Medzi počtom BP a DP badáme veľký nepomer (438 BP proti 31 DP), ktorý si vysvetľujeme tak, že KP nie je v rámci magisterskej záverečnej práce považovaný za „skutočný“ výskum³, hoci nesporne ide o prípadovú štúdiu a študentskú autokritiku – formu kritiky prekladu –, ktorá je naopak frekventovanou témou študentských ZP. Samozrejme, v prípade DP by komentár mal mať širší záber, ale rozhodne z KP nemožno robiť marginalizovanú záležitosť hodnú výskumu iba na bakalárskom stupni štúdia. Navyše, ak KP chápeme ako formu autokritiky, zaujímavým sa stáva aj markantný rozdiel v počte evidovaných prác zaoberajúcich sa tradičnou kritikou prekladu konkrétneho diela alebo prekladov jedného autora (269) a počtom prác venovaných KP (469). Mali by sme si však uvedomiť, že tvorba KP, a teda kritická interpretácia východiskového textu a formovanie prekladateľskej koncepcie, je náročnejší proces než často tendenčná negatívna kritika cudzieho prekladu. Autor KP ide doslova „s kožou na trh“ a výsledok jeho interpretácie musí publikum presvedčiť.

Graf 1:
Distribúcia vzorky podľa univerzity (2010 – 2019)

Najviac ZP o KP vyšlo z **Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre** (70 %), kde sme pri tomto type výskumu na rozdiel od ostatných univerzít pozorovali aj určitú koncepčnú či jazykovú konzistenciu (pozri 2.3 Kvalitatívna analýza). V počte prác sa na druhom mieste umiestnila **Univerzita Komenského** (17 %), ktorá však drží prvenstvo v počte evidovaných DP (8). Za UK nasleduje **Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach** (8 %), **Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici** (3 %) s druhým najvyšším počtom evidovaných DP (6) a **Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave** (1 %). Najslabšie zastúpenie spomedzi všetkých univerzít mala **Prešovská univerzita** (3 BP, 2010, 2013 a 2015, menej ako 1 %) a **Katolícka univerzita v Ružomberku** (1 BP, 2018).

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

Tabuľka 2: Distribúcia vzorky podľa univerzity v jednotlivých rokoch (2010 – 2019)

Rok	Univerzita Mateja Bela		Univerzita Komenského		Univerzita Konštantína Filozofa		Univerzita sv. Cyrila a Metoda		Univerzita Pavla Jozefa Šafárika		Iné
	BP	DP	BP	DP	BP	DP	BP	DP	BP	DP	
2010	1	–	–	–	69	–	2	–	1	–	1
2011	–	–	2	–	36	–	1	–	1	1	–
2012	–	1	9	1	31	–	–	–	1	–	–
2013	–	–	9	1	25	–	1	–	–	–	1
2014	–	–	12	1	37	–	–	–	–	–	–
2015	–	2	6	–	41	–	–	–	1	–	1
2016	2	–	7	1	33	3	–	–	1	–	–
2017	2	3	6	2	25	–	–	–	9	1	–
2018	–	–	8	3	14	–	–	–	11	1	1
2019	1	2	8	6	15	–	–	–	5	3	–
Spolu	6	8	67	15	326	3	4	0	30	6	4
	14		82		329		4		36		4

KP v akademickom prostredí silno reprezentuje Univerzita Konštantína Filozofa; aritmetický priemer pre nami sledované obdobie predstavuje 31 ZP venovaných KP na UKF ročne, v roku 2018 však oproti roku 2017 pozorujeme markantný pokles z 25 ZP na 14, pričom stav v roku 2019 je už takmer identický s predošlým rokom 2018 (15). Tento trend bude potrebné v horizonte najbližších štyroch rokov sledovať, aby sa potvrdilo alebo vyvrátilo, či záujem študentov alebo školiteľov ZP o KP na UKF klesá.

Relatívne stabilnú pozíciu s priemerným počtom prác na jeden akademický rok si udržiava Univerzita Komenského (8) a Univerzita Mateja Bela (2), hoci je pravda, že UMB má v porovnaní so vzorkou z UK a UKF nepatrné zastúpenie.

Najvypuklejšim prípadom v posledných troch rokoch je hlavne Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, kde, zdá sa, enormne vzrástol záujem školiteľov a študentov o KP a v porovnaní s obdobím 2010 – 2016 došlo k takmer desaťnásobnému zvýšeniu počtu ZP venovaných KP (z počtu 1 ZP/rok na priemerný počet 10).

Tabuľka 3: Typ prekladu (2010 – 2019)

Sledované obdobie	umelecký preklad		iný ako umelecký		
	próza	poézia	odborný preklad	náučno-populárne texty	audiovizuálny preklad
2010 – 2019	91	4	135	230	10

Pokiaľ ide o typológiu prekladaných textov, potvrdil sa náš predpoklad, a to že najviac sa prekladajú **neumelecké texty** (80 % z celkového počtu ZP). Dominujú najmä náučno-populárne texty (230) vykazujúce spoločné rysy pre umelecký a odborný text, ale nepatria výlučne len do toho alebo onoho štýlu, a preto ich vyčleňujeme do samostatnej kategórie (porov. Biloveský, 2005; Biloveský, 2011; a Gromová, 2009). Práce o odbornom preklade (29 %) sa najväčšmi venovali prekladu legislatívy a nariadení Európskej únie a textom z oblasti medicíny, psychológie, pedagogiky, literárnej vedy a technológií. Kategóriu neumeleckých textov uzatvára KP audiovizuálnych diel (2 %), pričom najviac ZP venovaných AVP vyšlo z Univerzity Konštantína Filozofa (6).

Umelecké texty predstavujú iba 20 % z celkového počtu ZP a pozorujeme priepastný rozdiel v objeme preloženej prózy a poézie. Vzhľadom na to, že preklad básnických textov je v porovnaní s prekladom beletrie podstatne náročnejší tvorivý akt a čelom sa mu postaví iba zopár vyvolených, toto zistenie nás neprekvapilo. Poéziu sme zároveň z logických dôvodov pri kategorizácii oddelili od prózy, k čomu sa sa vrátíme v kvalitatívnej analýze. Najčastejšie sa prekladali poviedky, rozprávky alebo úryvky z románov.

Tabuľka 4: Jazyková distribúcia v záverečných prácach (2010 – 2019)

Jazyky	Počet
angličtina	202
nemčina	97
ruština	89
francúzština	34
španielčina	17
taliančina	6
latinčina	5

poľština	4
portugalčina	4
fínčina	3
švédčina	2
bulharčina	2
rumunčina	2
chorvátčina	1
gréčtina	1
Celkový počet jazykov	15

Pokiaľ ide o jazyky, dominancia **angličtiny** nad ostatnými jazykmi nikoho neprekvapí (43 % z celkového počtu). Porovnateľné zastúpenie pozorujeme pri **nemčine** a **ruštine** – tieto jazyky však angličtine konkurovať nemôžu. Spomedzi tradičnejších jazykov, hlavne v našom európskom kontexte, do popredia vystúpil ešte **španielsky** a **francúzsky** jazyk. Dovedna má týchto 5 jazykov 94 % podiel na jazykovom zastúpení v bakalárskych a diplomových ZP.

Zaujímavosťou je aj zastúpenie väčšieho množstva menej rozšírených jazykov, t. j. latinčiny, poľštiny, portugalciny, fínčiny, švédčiny, bulharčiny, rumunčiny, chorvátčiny a gréčtiny. Za jazykové spestrenie základného súboru nesporne môže aj bohatý výber študijných programov a jazykových kombinácií v študijnom odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo na Univerzite Komenského, kde možno študovať aj také jazyky, ktoré iné slovenské univerzity vo svojich programoch neponúkajú – okrem už spomenutých napr. holandsčinu, arabčinu alebo maďarčinu.

Z celkového počtu 469 ZP boli 2 ZP napísané vo francúzskom jazyku, 13 ZP v anglickom jazyku a 18 ZP v nemeckom jazyku.

2.3 Kvalitatívna analýza

V tejto podkapitole analyzujeme kvantitatívne ohraničenú vzorku 80 zverejnených ZP venovaných prekladu umeleckých textov. Vzhľadom na to, že autor výskumu ovláda iba tri jazyky (anglický, ruský, slovenský) a zaujíma sa výlučne o preklad prózy, analyzovali sme iba práce spĺňajúce tieto kritériá:

- 1) ZP venovaná KP musí byť napísaná v slovenskom, anglickom alebo ruskom jazyku,
- 2) ZP sa musí venovať prekladu prozaického diela.

Z celkového počtu ZP venovaných umeleckým textom (95) sme vyradili 4 ZP venované prekladu básnických textov pre rozdielnosť analyzovaných kategórií, 2 ZP vo francúzskom jazyku a 9 ZP v nemeckom jazyku.

Cieľom kvalitatívnej analýzy bolo preskúmať charakter prekladov s komentárom a poskytnúť obraz o najčastejšie analyzovaných aspektoch VT a CT. Zaujímali nás najčastejšie aplikované prekladateľské stratégie a postupy, uplatnenie predtranslačnej analýzy, miera teoretického opodstatnenia prekladateľských riešení a celková koncepcia tohto typu ZP. Keďže KP nie je v slovenskom prostredí často pertraktovaná téma, venovali sme pozornosť aj tomu, do akej miery ZP tento fenomén reflektujú. Pri spracovávaní výsledkov sme všetky zanalyzované aspekty ZP rozdelili do piatich hlavných kategórií. Prvými dvomi kategóriami je **všeobecná teória prekladu a analýza prekladaného diela**. Pri kategorizácii posunov sme vychádzali z A. Chestermanovej klasifikácie prekladateľských stratégií, v ktorej uvádza **syntaktické, sémantické a pragmatické posuny** (Chesterman, 1997). A. Chesterman podčiarkuje, že jeho zoznam posunov nie je heuristický a že niektoré kategórie sa prekrývajú⁴ (ibid): Kategorizácia posunov vždy podlieha istej subjektivizácii a berieme na vedomie, že niekto iný by jednotlivé posuny mohol kategorizovať inak. Nižšie sú uvedené výsledky analýzy 80 ZP zostupne:

Tabuľka 5: Výskyt kategórií v záverečných prácach venovaných umeleckému prekladu (2010 – 2019)

VŠEOBECNÁ TEÓRIA PREKLADU	25
APLIKOVANÁ TEÓRIA PREKLADU (stratégie)	68
ANALÝZA PREKLADANÉHO DIELA	
autor a jeho miesto v literatúre	71
sujet diela, hlavná myšlienka	60
vnútrotextové a mimotextové faktory	32
anticipácia problémov pri preklade	31
charakteristika štýlu alebo lit. žánru	31
MORFOLOGICKO-SYNTAKTICKÉ POSUNY	
spájanie a rozpájanie viet	44
transpozícia (zámena slov. druhu na iný slov. druh)	35
zmena trpného rodu na aktívny	30
zhoda/zmena v gram. rode alebo čísle, slov. čase alebo spôsobe	29
zmena slovosledu	25

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

kalkovanie	14
preklad prechodníku	14
posun v schéme (anafora, epifora, epizeuxa, apoziopéza)	12
preklad vedľajšou vetou	7
interpunkcia	6
členy a častice	5
faux amis, vykanie a tykanie	4
SÉMANTICKÉ POSUNY	
trópy (metafora, metonymia, personifikácia, synekdocha)	41
frazeologizmy	36
expresívna lexika	31
výrazové zosilnenie/zoslabenie	16
slovné hry	11
synonýmia, polysémia	9
charakteronymá	7
antonymický preklad	2
preklad hyperonymom/hyponymom	1
PRAGMATICKÉ POSUNY	
propriá	45
reálie, kulturémy	42
názov literárneho diela	34
kultúrny filter (kreolizácia, exotizácia, naturalizácia)	28
explikácia, expanzia, parentéza, parafráza, preklad opisom	25
toponymá	20
intertextualita, alúzie, symboly	19
výpustka, kompenzácia	17
terminológia	16
generalizácia, konkretizácia	12
formálna totožnosť, koherencia	11

bezekvivalentná lexika	9
substitúcia	8
transkripčia, transliterácia	7
priama reč	5
časový filter (historizujúci, modernizujúci alebo synchronný postup)	4
humor	4
neologizmy/nové významy	3
viditeľnosť prekladateľa (poznámka pod čiarou/v texte)	2
porovnávanie s českým prekladom	1
CELKOVO ANALYZOVANÝCH ZP	80

Za najprekvapivejšie, ale zároveň najzávažnejšie zistenie považujeme, že autori ZP sa fenoménu KP ako takému vôbec nevenovali v teoretickej rovine. Inými slovami, KP ako oblasť výskumu a jeho špecifiká sa explicitne v žiadnej ZP nespomína.

Všeobecná teória prekladu (čo je preklad, typy prekladu, fázy prekladateľského procesu) sa objavila iba v 25 ZP (30 %). Nejedna práca teóriu úplne opomenula a venovala sa iba tvorbe autora prekladaného diela, po ktorej nasledoval komentár. Pokiaľ ide o **aplikovanú teóriu** (68), študenti sa pri obhajobe svojich prekladateľských riešení najčastejšie odvolávali na teoretické východiská D. Müglovej, E. Gromovej, A. Popoviča, J. Vilikovského, J. Levého, P. Newmarka a J. C. Catforda.

V kategórii **analýza prekladaného diela** pozorujeme hneď niekoľko zaujímavých zistení. Hoci sa všetky analyzované práce venovali prekladu umeleckého textu, stručná biografía autora a charakterizácia jeho tvorby či štýlu v niektorých ZP absentovala. V podobnom duchu sa nesie aj ďalšia sledovaná zložka, sujet diela, ktorý bol takisto v niektorých prácach opomenutý. Zarážajúce je, že **vnútrotextové a mimotextové faktory** študenti analyzovali iba v 32 ZP (40 %), hoci tvoria kľúčovú časť komentára. Išlo predovšetkým o študentov Univerzity Konštantína Filozofa a domnievame sa, že vychádzali z publikácie D. Müglovej *Komunikácia, tlmočenie preklad alebo Prečo spadla babylonská veža?* (2018), v ktorej je krokom prekladateľskej analýzy vrátane spomenutých faktorov venovaná samostatná kapitola. Tento predpoklad sa nám bezprostredne potvrdil pri ďalšej zložke, **anticipácia problémov pri preklade**, ktorá v D. Müglovej publikácii nadväzuje na Ch. Nordovej model. Študenti vo VT analyzovali obsahové, jazykové, kulturologické alebo technické problémy. Zdôrazňujeme, že v prak-

tickej časti im táto analýza často poslúžila ako odrazový mostík pre tvorbu komentáru.

Pokiaľ ide o **morfológicko-syntaktické posuny**, signifikantné zastúpenie má spájanie/rozpájanie viet (50 %), transpozícia (43 %), zmena trpného rodu na aktívny (37 %), zmena alebo zhoda v gramatickom rode/číisle, slovesnom čase/spôsobe (35 %) a zmena slovosledu (31 %). Ostatné zložky tejto kategórie mali zastúpenie v menej ako 17 % ZP. Z obsahu analýzy vyplýva, že študenti mali často tendenciu redundantne uvádzať a vyjadrovať sa k viac ako šiestim príkladom toho istého posunu, hoci by na ilustráciu problému často stačia dva vecné príklady.

V kategórii **sémantické posuny** badáme dominanciu prekladu trópov (51 %), frazeologizmov (44 %), expresívnej lexiky (38 %) a manifestáciu výrazového oslabenia/zosilnenia (20 %) nad inými zložkami. Keďže ide o elementárne súčasti umeleckých textov, toto výrazné zastúpenie nás neprekvapilo. Skúmali sme aj frekvenciu prekladu kalambúrov, charakteroným a vysporiadanie sa so synonymiou či polysémiou. Tieto zložky mali zastúpenie zhruba v 10 % ZP. Prekladateľské stratégie s najnižším zastúpením sú antonymický preklad a preklad hyperonymom/hyponymom, čo si však vysvetľujeme možným subjektívnym posudzovaním stratégie a skutočnosťou, že preklad hyperonymom študenti substituovali generalizáciou (obe menej ako 2 %).

Najpočetnejšia a najcitlivejšia je kategória **pragmatických posunov**, keďže možno polemizovať, či daný jav alebo daná stratégia by nemali byť včlenené do niektorej z predošlých kategórií. V umeleckej literatúre vystupuje mnoho postáv, čo sa v ZP premietlo do vysokého zastúpenia prekladu proprií (56 %). Nemale zastúpenie má aj preklad toponým (25 %) a s prekladom vlastných mien úzko súvisí aj transkripčia a transliterácia (8 %). Druhým najkomentovanejším javom bol preklad (pseudo) reálií a kultúrém (52 %), za ktorými nasleduje preklad názvu literárneho diela (42 %). Zo semiotického hľadiska bol spomenutý aj časový a priestorový faktor v preklade. Zmienku o uplatnení kreolizačného, exotizačného alebo naturalizačného postupu na základe vzdialenosti medzi vysielacou a prijímajúcou kultúrou sme našli v 35 % ZP. Študenti najčastejšie volili naturalizačný postup, kreolizačný postup zvolili vtedy, keď chceli istú mieru cudzosti v texte zachovať. Pokiaľ ide o čas v preklade, zmienku sme našli iba v štyroch prípadoch (5 %), pričom v každom z nich šlo o synchronný postup. Viac zastúpené boli taktiež explikácie, expanzie, parentézy, parafrázy a preklad opisom (31 %) a výpusťky a kompenzácie (21 %). Stratégiami s nižšou frekvenciou boli generalizácia a konkretizácia (15 %) a substitúcia (10 %). Čo sa týka intertextuality (23 %), študenti komentovali predovšetkým odkazy na Bibliu, iné literárne diela, piesne, filmy, ale aj predstaviteľov filozofických škôl a pokúšali sa hľadať existujúce preklady citátov. Nezanedbateľné zastúpenie mal aj preklad špecifickej terminológie (20 %), a to najmä z oblasti architektúry a stavebníctva, po ktorom

nasleduje preklad bezekvivalentnej lexiky (11 %) a neologizmov (4 %). Najnižšie zastúpenie pozorujeme pri zložkách preklad priamej reči (6 %), preklad humoru (5 %), viditeľnosť prekladateľa (2 %), ktorá mala podobu jednej poznámky prekladateľa pod čiarou a jednej poznámky v zátvorke, a porovnávaníu študentského prekladu s cudzojazyčným prekladom (1 %).

ZÁVEROM

Predložená štúdia predstavuje prvú sondu do problematiky komentovaného prekladu na Slovensku. Hoci sa tejto oblasti výskumu v teórii prekladu nevenuje zvláštna pozornosť a spomína sa iba okrajovo, na základe empirického výskumu môžeme konštatovať, že KP v slovenskom myslení o preklade skutočne existuje a počet evidovaných záverečných prác venovaných tomuto fenoménu je toho dôkazom. Myslíme si, že vzhľadom na potenciál rozvíjania kritického a tvorivého myslenia má komentovaný preklad vo vyučovacom procese a príprave budúcich prekladateľov nespochybniteľné miesto tak na bakalárskom, ako aj magisterskom stupni štúdia. Koncipovanie komentárov je, samozrejme, do veľkej miery subjektívny proces, ale pre študentov a budúcich prekladateľov je dôležité, aby si osvojili tak schopnosť kriticky interpretovať pluralitný potenciál východiskového textu, ako aj schopnosť vyhodnocovať teoretické postuláty a usúvzťažňovať ich s vlastnými prekladateľskými analógiami. Veríme, že výsledky nášho vedeckého bádania vhodne doplnia slovenské myslenie o preklade. Dnes je už totiž nesporné, že KP je jeho súčasťou, a preto by tomuto fenoménu mala byť venovaná zvýšená pozornosť. Ďalšie smerovanie výskumu vidíme v zmapovaní opačného frontu – komplexnej analýze zverejnených ZP o komentovanom preklade neumeleckých textov – a následnom navrhnutí funkčného modelu komentovaného prekladu tak pre umelecký, ako aj odborný preklad.

POZNÁMKY

- 1 Vzorka je limitovaná databázou CRZP, ktorá eviduje ZP iba od roku 2010, keď bol tento systém spustený po tom, čo NRSR v roku 2009 prijala novelu zákona o vysokých školách, podľa ktorej sa slovenským vysokým školám uložila povinnosť CRZP využívať a ukladať doň záverečné a kvalifikačné práce.
- 2 <https://www.minedu.sk/data/att/1582.pdf>
- 3 Vychádzame z osobných rozhovorov s M. Djovčošom, V. Biloveským a M. Bachledovou, ktorí potvrdili, že v minulosti bol KP na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici vysoko marginalizovanou témou, keďže Ján Vilikovský, bývalý garant študijného programu, nepovažoval KP za

výskum hodný ZP. Tento postoj nesporne odzrkadľuje slabý počet ZP venovaných KP na UMB a nemožno vylúčiť, že identické stanovisko ku KP zaujali aj iné univerzity, čo sa odrazilo tak na celkovom počte prác venovaných KP, ako aj na celkovom počte DP.

- 4 Niektoré pragmatické posuny sú totiž do istej miery zároveň sémantické alebo syntaktické. Chesterman napr. uvádza substitúciu ako sémantický posun, ale my ho zaradujeme medzi pragmatické posuny.

LITERATÚRA

- ALMANA, A. 2016. *The Routledge Course in Translation Annotation: Arabic-English-Arabic*. London and New York : Routledge, 2016. 256 s.
- BILOVESKÝ, V. 2005. *Termín a/alebo metafora*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Filologická fakulta, 2005. 144 s.
- BILOVESKÝ, V. 2011. *Zázraky v orechovej škrupinke. Prekladové konkretizácie tvorby S. W. Hawkinga v slovenskom kultúrnom priestore*, Banská Bystrica: FHV UMB, 2011. 160 s.
- CHESTERMAN, A. – WAGNER, E. 2014. *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface*. London: Routledge, 2014. 148 s.
- CHESTERMAN, A. 1997. *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1997. 226 s.
- MÜGLOVÁ, D. 2018. *Preklad, tlmočenie, komunikácie: Prečo spadla Babylonská veža*. 2. vyd. Bratislava: Enigma, 2018, s. 331 – 338.
- PRESAS, M. 2017. Implicit Theories and Conceptual Change in Translator Training. In: *The Handbook of Translation and Cognition, First Edition*. Edited by John W. Schwieter and Aline Ferreira, 2017. s. 519 – 534.
- SHIH, Y. 2018. Translation commentary re-examined in the eyes of translator educators at British universities. In: *The Journal of Specialised Translation*, Issue 30, 2018, s. 291 – 311.
- WILLIAMS, J. – CHESTERMAN, A. 2002. *The Map: a beginner's guide to doing research in translation studies*. United Kingdom: St. Jerome Publishing, 2002.

RESUMÉ

The paper is based on author's diploma thesis on the issue of commented translation in Slovakia. There are several partial studies on this topic; however, commented translation has not been a focal point of discussion or research in the Slovak academic setting. This paper seeks to remedy this situation and fill the gap by investigating commented translation in Slovakia, specifically in bachelor's and master's theses on this topic. The

empirical research consists of both a qualitative and quantitative analysis of 469 theses from the period 2010–2019. The paper provides answers to such questions as: How do students approach the task of commenting a translation? What are the common formal aspects of the commentaries? Which strategies are identified the most? What are the most frequently analysed aspects of translations and source texts across a multitude of text types and languages?

◆◆◆

Mgr. Lukáš Bendík
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Tajovského 51
Lukas.Bendik@umb.sk